

УДК 007 : 304 : 070

МИСТЕЦЬКІ ВИДАННЯ ОДЕСИ 1990-2010 РР. ЯК ІНСТРУМЕНТ АЛЬТЕРНАТИВНИХ МИСТЕЦЬКИХ СТРАТЕГІЙ

Катерина Конопляникова

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
Україна, м.Львів, вул. Ген.Чупринки,49*

За допомогою порівняльного аналізу були досліджені мистецькі видання Одеси від періоду Незалежності до сьогодення. Здійснена спроба дослідити рефлексивний вплив розвитку сучасного мистецтва на виникнення мистецьких журналів. Висвітлена історія існування арт критики в Одесі.

Ключові слова: мистецькі видання, арт-критика.

Обґрунтування проблеми.

Протягом двадцяти років незалежності в Україні виникли десятки нових періодичних видань, темою висвітлення яких стало сучасне мистецтво. На відміну від мистецьких видань радянської доби, які відображали ситуацію тотального контролю держави в сфері мистецтва й творчості й були рупором офіційної партійної ідеології, нові видання постали в плюралістичних умовах деідеологізації мистецтва й пошуку ним нових завдань і смислів. Позаідеологічне мистецтво, як дзеркало актуальних, а не ідеалістичних питань сучасності, шукало нової мови й самоусвідомлення в термінах сучасних естетичних теорій.

Сучасне мистецтво постало в лоні дисидентського й нонконформістського руху 1960-1980-х років і весь час знаходилося у пошуку альтернативних схем саморепрезентації та вислову. Однак, попри активну видавничу діяльність в Одесі 1990-2000-х років досі не було зроблено спроби аналізу історії й проблематики мистецьких видань міста, які відбивали реальний стан справ в сфері сучасного мистецтва відповідного періоду.

Аналіз мистецьких видань Одеси 1990-2000-х — через висвітлення конкретних програм і гасел мистецьких рухів, чи через аналіз прихованих рефлексивних стратегій, - дасть додаткове джерело для вивчення мистецького процесу Одеси.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Мистецькі видання найчастіше вивчаються в тісному взаємозв'язку з розвитком сучасного мистецтва. Таким чином акцент розташовуваний на результатах в сфері мистецтвознавства, а текстові матеріали доповнюють вивчення, як невід'ємна частина процесу. В Інституті проблем сучасного мистецтва Національної академії мистецтв України працюють відділи і

лабораторії, що систематизують і структурують інформацію з проблем сучасного мистецтва. Також українські науковцями приділяється особлива увага до історії мистецьких видань до періоду Незалежності або питанню комерційного існування на сучасному ринку. Наприклад, аналіз функціонування мистецьких видань на ринку України проводить Шевченко В.Е.[8].

Історія мистецьких видань Одеси 1990-2010 рр. - тема недосліджена й майже не артикульована в сучасному мистецтвознавчому дискурсі. Попри унікальну роль одеського сучасного мистецтва в історії формування загальноукраїнського мистецького “канону” локальні рефлексії мистецького процесу залишилися поза увагою сучасних дослідників.

Наукових розробок даної теми досі не існувало. Певні неакадемічні спроби ретроспективного аналізу регіонального мистецького процесу здійснювалися дослідниками А. Ложкіною та Г. Вишеславським на сторінках — відповідно — часописів “Арт-Ukraine” та “Terra Incognita”, «Галерея», однак проблематика локальних мистецьких видань в них торкалася лише побіжно, та й то лише стосовно видань 1990-х рр.

Постановка завдання.

Завдання цього дослідження — аналіз рефлексії мистецького процесу Одеси 1990-2010-х рр. на сторінках локальних мистецьких видань відповідного періоду.

На світанку 1980-х років в Одесі на протигагу живописному концептуалізму, панівному в середовищі одеського мистецького андеграунду, навколо художників Олександра Ройтбурда та Василя Рябченка виникає група митців, яких згодом назвуть “трансавангардистами” [5, с. 24]: маніфестуючи пріоритетність живописних художніх практик, вони обирають темами полотен концептуально переосмислені класичні, міфологічні та біблійні сюжети [6, с. 6-7].

Одеські трансавангардисти стають першим художнім рухом в Одесі, який вийшов з андеграунду й здійснив спробу інституціалізації. Через потребу концептуалізувати власні художні практики вони вдалися до створення мистецьких видань, більшість яких спочатку була напряму пов’язана з мистецькими акціями групи. Освоєння нових мистецьких практик і цілих мистецьких напрямів – як от відеоарт, перформанс, хепенінг, - потребувало нової естетичної поняттєвої структури й надолужного засвоєння теоретичної бази західноєвропейського сучасного мистецтва. Чільники руху Олександр Ройтбурд і Михайло Рашковецький стають першими теоретиками сучасного мистецтва в Одесі й вперше виступають в місцевій пресі з критичними та аналітичними статтями з його проблематики. З їх іменами пов’язано зародження в місті професійної мистецької критики.

Супровідні матеріали (каталоги виставок, брошури) до виставок ЦСМ Одеси «Академія Холода», «Неприродній відбір», «Синдром Кандинського» утворили фаховий корпус текстів з проблематики сучасного мистецтва Одеси, підготувавши ґрунт для появи спеціалізованого друкованого мистецького часопису. Відтак 1998-го року Одеський ЦСМ випускає «Портфоліо. Мистецтво Одеси 1990-х», до якого ввійшли матеріали акцій чільних представників одеського сучасного мистецтва 1990-х, супроводжені критичними текстами кураторів і авторів Олександра Ройтбурда, Михайла Рашковецького, Мирослава

Кульчицького, Олени Михайловської, Андрія Тараненка, Вадима Беспрозванного.

Концептуальний базис арт-критики «Портфоліо» був побудований на теоретичних принципах постструктуралістської метафізики й чіткому усвідомленні природи одеського мистецтва 90-х як прямого наступника перших двох хвиль одеського авангарду. Важливою проблемою, що її піднімали на сторінках «Портфоліо» одеські художники була тема вичерпаності художнього вислову, що засвідчила кризу модерністського проекту метафізики. Криза репрезентації та крах традиційних мистецьких інституцій, призвели до зацікавлення митців можливостями неопосередкованої художньої дії, що мала би ламати не тільки стереотипні схеми сприйняття, але й звичні стратегії легітимації мистецтва — критику, музей, естетичну теорію, метафізику й — отже — мову: «Для виконання переконливого мистецького жесту конче треба відмовитися від мови, обезголовитися, офіруватися...». [7, с. 192].

Продемонструвавши високий рівень теоретичного осмислення художніх практик міста, «Портфоліо» водночас засвідчило кризу подальших інтелектуальних шукань і вичерпаність панівного естетичного дискурсу.

Відтак уже від 1999 року відчувається стагнація сучасного мистецтва Одеси. Занепад ЦСМ Одеси затрунув в основному митців, що активно працювали з початку 1990-х рр. На цьому тлі в Одесі з'являється нове покоління сучасних художників, що стараються запропонувати альтернативу як грантовій, так і комерційній системі функціонування сучасного мистецтва. Серед них — Євген Баль, Артем Косой, Олександр Оридорога, Демид Покальчук, Віктор Мбо та представник старшого покоління концептуалістів — Олександр Ануфрієв. Ідейним натхненником молодого мистецтва став Сергій Клейн, близький до московських акціоністів і теоретиків лівого нонконформізму Осмолівського та Преображенського. Проповідуючи ідеали ліворадикальних авторів Антоніо Грамші та Карлуса Марігелли, Клейн вимагав відкинути мистецтво як регламентовану соціумом діяльність і повернутися до мистецтва прямої дії та «поетичного терору»: «Ефективно спрямовуй свій культур-терор. Звертай його проти капіталу, який визначає сміттеву естетику навколишньої реальності... Мистецтво має бути анонімним і безплатним...» [3, с. 3].

1998 року Клейн починає випуск журналу «ПЛИ!» з одеськими авторами нової генерації. Здебільшого — це російськомовна проза та поезія стилістично та світоглядно близька до бітницького естетичного канону, перші переклади російською творів митців та політично-ангажованих філософів лівого спектру (Антонен Арто, Тімоті Лірі, Чарлза Буковські) та спроби колективної мистецької аналітики мистецьких акцій і розміщених в журналі перекладних творів. Проте, загалом ліворадикальна ідеологія, постульована засновником журналу, мало впливала на журнальні тексти одеської групи авторів — прозу, поезію, есе. Автори «ПЛИ!» свідомо поривали з будь-якими літературними канонами й правилами, роблячи літературний вислів контркультурним протестним жестом, не надто дбаючи про поетику. На протигагу революційно-ідейним настановам засновника журналу Сергія Клейна корпус текстів часопису мав виразну екзистенційну проблематику й тяжів до декадентської естетики: в них естетизувалася смерть, деструкція, ентропія, піднімалися есхатологічні питання, мусувалася ніцшеанська проблематика «смерті бога»

тощо. Незаперечним є також вплив на “групу “ПЛИ!”” поезики одеського концептуалізму, генетичний зв'язок з яким уособлював Олександр Ануфрієв.

Попри вузько-ідеологічну спрямованість саме «ПЛИ!» започаткував інтерес до розвитку сучасної літератури в місті (яка з початку 1990-х виконувала лише помічну функцію у візуальних мистецтвах) й фактично запустив новітній літературний процес в Одесі. На користь журналу також промовляє його естетично-ідеологічна цілісність й принциповість у висвітленні проблем сучасності засобами неомарксистської критики.

Наступним таким – літературно-орієнтованим часописом Одеси був журнал “Ех-кюзив», що заявив про себе навесні 2002 року виходом двох номерів. Ідейні натхненники та ідеологічні провідники часопису В'ячеслав Касім, Анна Коваленко, Іван Козленко та Дар'я Гармидер представляли перше покоління митців, яке стикнулося з проблемою української національно-культурної ідентифікації в переважно російськомовному та російськоорієнтованому місті. Відтак засновники журналу поставили собі за мету ознайомити громаду Одеси з сучасною українською літературою, як з одним із найдинамічніших культурних процесів в тогочасному суспільстві й у такий спосіб сприяти народженню сучасної української прози та поезії, яка могла би включити Одесу в загальноукраїнський літературний процес: “Цей журнал призначений для розповсюдження української літератури й культури... Ми бачимо її бажано україномовною...” [2, с. 10-а].

Спонукою до початку роботи над “Ех-кюзив” був протест проти «старих» митців (коло Ройтбурда), герметичних і дедалі пасивніших, й бажання заповнити «культурний вакуум», що утворився після припинення діяльності журналу «ПЛИ!» й офіційного припинення існування ЦСМ Одеси 2002 року.

“ЕХ-кюзив”, все ще лишаючись одеським журналом, знаходився вже в меншому зв'язку з попередніми поколіннями одеських митців, натомість позиціонувався як загальноукраїнський молодіжний часопис і друкував авторів з різних регіонів України. Журнал в естетичних смаках орієнтувався переважно на літераторів «Станіславського феномену», постмодерністський травестійний код якого в значній мірі фетишизувався.

Особливий інтерес викликає поява на сторінках журналу культурологічних творів жанру концептуального філософського есе, в яких буденні культурні явища тлумачилися як фундаментальні культурні коди. Збудовані з огляду на постструктуралістську концепцію інтертекстуальності, ці художні тексти, що часто в іронічний спосіб використовували аналітичний апарат філософії, були також даниною одеському концептуалізму, стосовно якого в той чи інший спосіб ідентифікували себе майже всі мистецькі групи Одеси 1990-2000-х рр. Літературний блок журналу складала тексти ширшого кола авторів. В нього ввійшли тексти російсько- та україномовних письменників Одеси молодшої генерації. В прозових творах таких письменників-дебютантів як В'ячеслав Касім, Юрій Власішен, Олександр Бурячковський спостерігалися спільні тенденції до утвердження наративу, реконструкції сюжету, введення поліфонічних героїв, тяжіння до класичної фабульної побудови.

Після розпаду основної команди “Ех-кюзиву”, двоє співзасновників журналу В'ячеслав Касім та Іван Козленко створили новий часопис під назвою «квадрат арт-проектів ПЕРВОМЕТР».

Це вже був якісно новий часопис, як за рівнем дизайнерського рішення, так і концепції, яка тут уже чітко артикулювалася: журнал не “замахувався” на всю українську культуру, а працював з локальним культурним контекстом. В програмному белетризованому маніфесті «Мэсная тапальогия» редактори виступали з закликм творчого (й насамперед літературного) переосмислення існуючого одеського культурного міфу, базованого на репродукції знецінених художніх образів, розроблених літераторами першого одеського авангарду угруповання «Зелена лампа» (Катаєв, Олеша, Ільф, Петров) й монументалізованих у творчості пізнішого покоління одеських письменників Михайла Жванецького, Олега Губаря, Євгена Голубовського.

З самого початку “Нервометр” мислився як лабораторія зі створення фахових художніх текстів. Принципова орієнтація на новостворені тексти за задумом редакторів мала “запустити” локальний літературний процес. Хоч основний упор першого номеру робився на аналіз одеської урбаністичної проблематики, географія представлених авторів не обмежувалася Одесою. Серед авторів “Нервометра” були одесити В’ячеслав Касім, Дар’я Гармидер, Іван Козленко, Олександр Бурячковський, Юрій Власішен, кишинівець Володимир Лорченков, львів’янин Левко Грицюк.

В художній прозі групи одеських авторів журналу спостерігалася спільність естетичних засад та концептуальних настанов, частково актуалізована вже в “Ех-клюдиві”: попри колажність, цитатність та травестійність, характерні для постмодерністського канону, визначальними для текстів авторів “Нервометра” є утвердження спільного естетично-художнього коду регіональної поезики, ознаками якої є “реванш наративу”, повернення ліричного героя, ностальгія за сюжетом і фабулою, за великою оповідною формою, що була фактично відкинута концептуалістами й авторами журналу “ПЛИ!”, які займалися текстуальною деструкцією літературних структур. Характерною ознакою зазначених текстів також був мовний шіфтинг між українською, англійською та російською мовами.

Але особливо цікавою видається концептуальна спроба журналу вивести генеалогію сучасної української урбаністичної літератури Одеси від українських футуристів Михайля Семенка, Гео Шкурупія та романтика Юрія Яновського, що працювали на Одеській кіностудії в середині 1920-х років. В “Нервометрі” чи не вперше в незалежній Україні була видрукувана добірка поезій Михайля Семенка (умовно об’єднаних в цикл «Місто»), Гео Шкурупія, урбаністична проза Гео Коляди та Андрія Чужого, й зроблена спроба мистецького осмислення явища українського футуризму як першої вдалої спроби української літератури художньо освоїти міський простір [4, с. 82-85].

Хоч журнал “Нервометр” і не став регулярним, його значення для Одеси визначається радикальною постановкою питання про витоки й місце одеської літератури й мистецтва загалом, і пропозицію концептуальної альтернативи локальним догматичним мистецьким концепціям. Винесення в дискусійне поле української літературної складової першого одеського авангарду, вимагало переосмислення доти забутого естетичного досвіду 1920-х.

Після припинення діяльності “Ех-клюдиву” та “Нервометра”, до яких спричинилися проблеми з фінансуванням та ідеологічні суперечки серед засновників, в Одесі протягом 5 років не було створено жодного регулярного чи спорадичного часопису з проблем сучасного мистецтва.

Тільки 2010 року в Одесі вийшов мистецький часопис “Арт-підготовка”, що в певний спосіб підсумував процес розвитку мистецьких видань міста останніх 20 років. Виданий галеристом Анатолієм Димчуком, журнал згуртував навколо себе кілька поколінь редакторів мистецьких журналів минулого та кураторів сучасного мистецтва 1990-х та 2000-х років.

Головним ідеологом і автором журналу виступив колишній директор Центру сучасного мистецтва Одеси, Михайло Рашковецький. Не приховуючи пафосу та месіанства, Анатолій Димчук визначав засади журналу в такий спосіб: «Це видання виникло як результат спільних зусиль групи однодумців, що вважають, що на сьогодні в Україні не існує журналу, що піднімає питання сучасної культури на ПОВЕН ЗРІСТ» [1, с. 4].

Попри бажання популяризувати сучасне й майбутнє мистецтво Одеси й України, матеріали журналу здебільшого були ретроспективними й стосувалися осмислення проблематики одеського мистецького процесу останнього двадцятиліття основними акторами цього процесу — Михайлом Рашковецьким, Мирославом Кульчицьким, Ігорем Гусевим.

Журнал “Арт-підготовка” дав чудову фахову ретроспекцію мистецького життя Одеси останніх 20 років, проте не запропонував цілісної художньої стратегії сучасного мистецтва міста.

Методи дослідження.

Для проведення дослідження в сфері розвитку мистецьких видань Одеси від 1990 року були застосований метод порівняльної характеристики п'яти головних мистецьких журналів, які існували в цей період. Та метод теоретичного дослідження, а саме метод – формалізації, за допомогою якого предметом вивчення є не зміст а форма, яка поєднує об'єкти нашого дослідження.

Висновки.

На сторінках одеських журналів 1990-2010 рр. зафіксувався унікальний процес пошуку естетичних та світоглядних орієнтирів одеського мистецького середовища, історія гегемонії та занепаду мистецьких шкіл і напрямків, конфлікти поколінь та ідеологічні конфлікти всередині мистецького процесу, які наклали потужний відбиток на мистецькі артефакти доби.

Логіка й генеалогія мистецьких видань Одеси 1990-2000-х засвідчує процес загасання культурного життя міста, який, попри очікування, не припинився й під час відносної стабілізації економічного життя. Бідність і перерваність інтелектуальної традиції, відсутність фахових критиків і спеціалістів з проблем сучасного мистецтва (функції яких мусили виконувати самі художники, прирікаючи таким чином мистецький процес на герметичність), призвели до того, що в Одесі протягом 20 років в Одесі так і не родилося художньо-мистецького часопису, який би вповні відповідав дискурсивному рівню одеського сучасного мистецтва. Якщо достойним підсумком мистецтва 1990-х стало «Портфоліо...», то пізніші спроби зафіксувати й осмислити сучасне мистецтво міста через друковане слово слід визнати невдалими.

Протягом 12 років в Одесі було створено 4 спеціалізовані нерегулярні часописи з проблем сучасного мистецтва: “ПЛИ!”, “Ех-кльюзив”, “Нервометр”, “Арт-підготовка”, лише перший з яких представлений більш як двома номерами. Три з чотирьох згаданих часописів являли собою достатньо

вузькопрофільовані видання: “ПЛИ!” – орієнтований в значній мірі на ліворадикальне мистецтво з наголосом на місцеву російськомовну літературу дадаїстського стибу, “ЕХ-кюзив” і “Нервометр” – на україномовну літературу в місці, де відповідна традиція не збереглася. Всі три названі часописи майже повністю ігнорували перформативну складову сучасного мистецтва Одеси – чи найважливішу для локального мистецтва незалежної доби. Створювані самими учасниками мистецького процесу, культурно-мистецькі видання Одеси ставали ідеологічним інструментарієм мистецьких рухів і напрямків, а не майданчиком для незаангажованого критичного вислову. Разом з тим, журнали зафіксували драматичну ситуацію пошуку культурно-мистецької ідентичності всередині одеського мистецького середовища, спроби вироблення культурних стратегій для міста, що стикнулося з проблемою культурної та інтелектуальної маргіналізації.

Причиною занепаду одеських мистецьких видань стала як відсутність мистецького ринку в епоху їх творення, так і прикра «розсинхронізованість» з локальним мистецтвом: коли одеське сучасне мистецтво переживало бум, в місті не було створено жодного мистецького часопису, після ж його занепаду постало аж кілька журналів, для яких вже не існувало інтелектуальної поживи на місцевому ґрунті. Цим і пояснюються спроби пошуку інтелектуально-естетичних орієнтирів одеських журналів початку 2000-х за межами Одеси (Львів для “Ех-кюзива”, Москва для “ПЛИ!”).

Відтак незграбні спроби творення мистецьких видань в Одесі початку 2000-х років виглядають радше як пошуки ідеологічних альтернатив панівному в місті трансавангардному естетичному дискурсу, який радикально поривав з великими культурними та політичними наративами.

Список використаної літератури

1. Димчук А. Слово редактора / А. Димчук // Арт-Подготовка. – Одеса : Галерея NT-Art. – 2010. – №1. – С.7.
2. Ех-кюзив. Журнал художніх текстів та аналітики. – Одеса. – 2001. – №1. – 98 с.
3. Клейн С. Несколько советам начинающим культур-террористам / С. Клейн // ПЛИ! – Одеса. – 1998. – №1. – С.9.
4. Козленко І. Видобування колись вибудованої містечкості / І. Козленко // Квадрат арт-проектів “Нервометр”. – Одеса. – 2002. – № 1. – С. 82-84.
5. Ложкина А. Одесская школа. Авангардный класс / А. Ложкина // ТОП-10 современных художников Одессы (каталог виставки). – Одеса : Галерея “ХудПромо”. – 2010. – 124 с.
6. Ложкіна А. Ройтбурд у дзеркалах (каталог виставки) / А. Ложкіна. – К. : Галерея “Колекція”, 2008. – 60 с.
7. Рашковецкий М. По ту сторону старта и финиша / М. Рашковецкий // Портфолио. Искусство Одессы 1990-х : сборник текстов. – Одеса. – 1999. – С. 192-193.
8. Шевченко В. Е. Місце журналів з мистецтва на ринку України / В. Е. Шевченко // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского : серия “Филология”. – Том 19(58). – №5. – 2006. – С.104-106.

ART EDITIONS IN ODESSA FROM 1990 TO 2010. AS AN INSTRUMENT OF ALTERNATIVE ART STRATEGY

К.Конопляникова

*Ivan Franko National University in Lviv,
Ukrainian Press Studies Department,
Generala Chyprynky str., 49/402, 79000 Lviv, Ukraine*

Through comparative analysis were studied Odessa art editions from independence period to the present. Was made an attempt to investigate the reflective influence of contemporary art on the emergence and existence of artmagazines. Covered the history of existence of art criticism in Odessa.

Key words: art editions, art critic.

ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ИЗДАНИЯ ОДЕССЫ 1990-2010 ГГ. КАК ИНСТРУМЕНТ АЛЬТЕРНАТИВНЫХ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ СТРАТЕГИЙ

К.Конопляникова

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Генерала Чупрынки, 49, 790446 Львов, Украина*

С помощью сравнительного анализа были изучены художественные издания в Одессе от периода Независимости до сегодняшнего дня. Осуществлена попытка изучить рефлексивное влияние развития современного искусства на возникновение художественных изданий. Освещена история существования арт критики в Одессе.

Ключевые слова: художественные издания, арт критика.

Стаття надіслана до редколегії 23.12.11

Прийнята до друку 10.01.12